

TÜRKİYE’DE 1980 DÖNÜŞÜMÜ SONRASI İSTİKRARSIZ BÜYÜMENİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Ferhat APAYDIN

Öğr. Gör. Adıyaman Üniversitesi MYO Dış Ticaret Bölümü, fapaydin@adiyaman.edu.tr

Süleyman AÇIKALIN

Yrd. Doç. Dr. Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, suleymanacikalin@hitit.edu.tr

ÖZET: Gelişmişlik farkına bakılmaksızın bütün ülkelerin hedefi refah düzeylerini yükseltmek veya en azından korumaktır. Refah ekonomisi olmak için istikrarlı ekonomik büyüme geliştirmekte olan ülkeler açısından öne çıkmaktadır. Öte taraftan, büyümenin istikrarlı olması, istihdam yaratması ve adil paylaşımı gibi konular geliştirmekte olan ülkeler ve Türkiye açısından önem arz etmektedir. Çalışmada ekonomi politik bağlamında 1980 sonrası Türkiye’nin büyüme odaklı fotoğrafı çekilmiş ve durum analizi yapılmıştır. Türkiye’nin yeterince hazırlık yapmadan 1980’ler itibarıyla kapılarını uluslararası rekabete açması ve 1990’lar boyunca devam eden küresel sistem ile bütünleşme girişimleri sonucunda çarpık gelir dağılımı, yüksek işsizlik olan ve dış kaynaklara bağımlı bir ekonomik yapının ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Türkiye Ekonomisi, Neoliberal Dönüşüm, Ekonomik Büyüme

POLITICAL ECONOMY OF UNSTABLE GROWTH IN TURKEY AFTER 1980 TRANSFORMATION

ABSTRACT: The goal of all countries regardless of their economic development positions is to improve or at least to preserve their economic welfare levels. Stable economic growth stands out for developing economies to become a welfare economy. On the other hand, stable growth rates, job creation, and equal income distribution are other important topics for developing economies as well as Turkey. A growth oriented photograph of Turkey after 1980, in the context of political economy, has been taken and it is analyzed in this study. It has been determined that as a result of opening Turkish economy into international competition without adequate preparations in 1980 and also integrating Turkey into the global financial system throughout the 1990s, a distorted economic structure with an uneven income distribution, a high unemployment rate, and a high degree of dependency on foreign resources has appeared.

Key Words: Turkish Economy, Neoliberal Transformation, Economic Growth

Giriş

Ekonomik büyüme; düşük gelir düzeyi ile tanımlanan ve eşitsiz gelir dağılımı, işsizlik ve yoksulluk gibi önemli problemleri olan Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) açısından çok önemlidir. Ekonomik büyümenin anlamı en basit olarak, toplumun hayat standardının yükseltilmesi, yani, kişi başı gelirin artırılmasıdır. Bir ekonomi ne kadar büyürse, halkın talep ettiği mal ve hizmet miktarının karşılama oranı o ölçüde artacaktır. Ekonomik büyümeyi istenilen düzeye ulaştırmak ve bunu belli bir hızla sürdürmek yani istikrarlı büyüme tüm ülkeler için önemli bir hedeftir. Yüksek büyüme hızları makroekonomik başarının bir göstergesidir. Ancak bunun istikrarlı olması da benzer şekilde önemlidir. Bu bağlamda, geliştirmekte olan ülke kategorisinde yer alan Türkiye için ekonomik büyümenin istenilen düzeyde tutulması ve istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi ülke içerisinde refah artışı sağlamak adına bir ön koşuldur.

Kalkınma ve gelişmişlik adına istikrarlı ekonomik büyümenin yanı sıra mali, siyasi, hukuki ve sosyal alanlarda gerekli düzenlemelerin tamamlanması gerekmektedir. Bu konuların bir kısmı günümüz küresel ekonomileri ile sorunsuz bir birliktelik adına yapılması zorunlu bir özellik taşımaktadır. Bu bağlamda, küresel finansal sistem ile uyumlu çalışabilmek için gerekli yasal düzenlemelerin ve orta vadeli yapısal reformların önemli bir kısmı 1980’lerin ikinci yarısı ve 1990’lı yıllarda gerçekleştirilmiştir. Ne yazık ki, artan finansal serbesti ve küresel bağlar sonucunda Türkiye daha dalgalı bir ekonomik büyüme süreci yaşamıştır. Buna benzer sonuçlar geliştirmekte olan diğer bazı ülkelerde de yaşanmıştır.

Literatürde istikrarsız büyümenin kaynaklarını inceleyen ampirik araştırmalarda, S. Fischer (1993) cari açıkların, Doğruel (2002) istikrar politikalarının uygulamalarındaki temel problemlerin ve Yeldan (1996) ise kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketlerinin istikrarsız büyümeye yol açtığına değinmiştir. Eleren ve Karagül (2008) Türkiye’nin 1990’lardan sonra yaşadığı krizlerin temelinde dış açığın olduğuna ve dolayısı ile Türkiye ekonomisinin kırılganlığının nedeninin ülkenin dışa bağımlılığı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Tarı ve Kumcu (2005) Türkiye ekonomisinde büyümenin seyrini, kısa vadeli sermaye hareketleri ve cari açıklar başta olmak üzere; enflasyon, faiz oranları ve kamu açıklarının istikrarsız kıldığını açıklamışlardır. Bu bağlamda kısa vadeli sermaye hareketleri büyümeyi büyük ölçüde oynak halde getirmektedir. Spekülasyon yapıdaki kısa vadeli sermaye hareketleri faiz oranları, döviz kurları ülkedeki siyasi ve sosyal ve uluslararası gelişmeler gibi birçok nedene bağlı olarak büyük miktarda dalgalanma göstermektedir. Benzer şekilde fiyatlar genel düzeyindeki dalgalanma ekonomik istikrarın sağlanamamasından önemli bir etkidir. Türkiye açısından 1980 sonrası dönem için yapılan genel değerlendirmelerin çoğunda 1989 yılında alınan 32 Sayılı Karar ile konvertibiliteye geçişle birlikte büyümenin daha istikrarsız bir trend izlediği öne sürülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’nin 1980 sonrası deneyimine daha çok ekonomi politik perspektiften bakılacaktır. Çalışmanın ana vurgusu 1980 sonrası getirilen düzenlemeler sonucu serbestleşen kısa vadeli sermaye hareketlerinin ekonomik büyümeyi önemli ölçüde istikrarsızlığa sürüklediği yönündedir. Bunların yanında 1980 sonrası uygulanan diğer reformların da istikrarsızlığa etkisi olduğu

düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak 1980 sonrası uygulanmaya başlanan neoliberal politikalarından bahsedilecektir. Daha sonra 1990 sonrası istikrarsızlık olgusuna ve ekonomik krizlere değinilecektir, istikrarsızlığın sebepleri üzerinde durulacaktır. Son olarak da 1980'den günümüze genel bir değerlendirme ve çözüm önerileriyle birlikte çalışma sonlandırılacaktır.

1. 1980 Sonrası Uygulanan Neoliberal Politikalar

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri, Kıbrıs Barış Hareketi, Amerikan ambargosu, siyasi istikrarsızlık, çarpık şehirleşme, artan terör eylemleri ve had safhaya çıkan dış borç ödeme sıkıntıları sonucunda Türkiye ekonomisi durma noktasına gelmiştir. O dönem şartlarında bu problemlerden kurtulmak adına atılacak adımlarda Uluslararası Para Fonu (IMF) desteği şart olmuştur. IMF ve Dünya Bankası çerçevesinde destek almak doğal olarak piyasaların ve kamunun ekonomideki yerlerinin ve rollerinin yeniden sorgulanmasını gerektirmekte idi. Bu dönemde 24 Ocak İstikrar Kararları ile başlayan bu dönüşüm genel olarak neoliberal yaklaşım olarak adlandırılmıştır.

1980 yılı başında enflasyon oranı %107, işsizlik oranı %15, cari işlemler açığı 3 Milyar Dolar, dış borç tutarı 14 Milyar Dolara yakındır. Ülkenin dış borçları ve ekonomideki olumsuz göstergeler dış borçlanma imkânını oldukça kısıtlamıştır. Bu durumda ekonominin isleyişi için gerekli dövizin sağlanmasına yönelik bazı politikaların uygulamaya konulması zorunlu hale gelmiştir (Şahin, 2002: 168). Bu durumda Türkiye, IMF ile borçlarını ödemek üzere şartları oldukça ağır olan, istikrar sağlanması adına IMF desteğini alarak ağır bir yük altına girmiştir. Türkiye IMF ile 1980-1983 yıllarını kapsayan üç yıl süreli bir stand-by anlaşması imzalamıştır. Bunun üzerine, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik yapıyı değiştirecek öğeleri bünyesinde barındıran bir istikrar paketi yürürlüğe girmiştir. (Karluk, 2009: 450).

Bu istikrar paketi, devletin ekonomi üzerindeki etkisini azaltarak serbest pazarı desteklemeye yöneliktir. Aynı zamanda iç pazara yönelik ithal ikameci kalkınma yaklaşımından ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapılmıştır. Bunu desteklemek adına sıkı para ve maliye politikaları ile reel faiz ve gerçekçi döviz kuru anlayışı da benimsenmiştir. Devletin aldığı vergilerin azaltılarak özel sektörün yatırımlarının daha fazla artırılması öngörülmektedir. Türkiye neoliberal politika ile bu istikrar paketi sayesinde tanışmış olmaktadır.

Bu gelişmeler sonucunda var olan ilişkiler ve paylaşım zincirinin etkileneceği ve bu dönüşüm sürecinin kazanan ve kaybedenleri olacağı açıktır. İthal ikameci yaklaşımın terk edilerek ihracat odaklı büyüme stratejisine geçilmesi sürecinde ithalatı ikame eden yerli sanayici kaybederken, ihracata yönelik çalışan sanayicinin kazanması kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Benzer etkiler faiz, vergi ve döviz kuru politika değişiklikleri sonucu olarak da ortaya çıkacaktır. Öte tarafta, yasal düzenlemeler ile bastırılan sendikal hareketin ve maliyeti düşürmeye odaklı ücret politikası anlayışının bir sonucu olarak işgücünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'dan daha az bir pay alması yine kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye 1980 yılına kadar ekonomiye doğrudan müdahaleye olanak sağlayan kontrollü dış ticaret ve kambiyo rejimi, kontrollü para ve kredi sistemi, fiyat kontrolleri gibi araçları sıkça kullanmıştır. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarıyla önce fiyat kontrolleri terk edilmiş, daha sonraları ise dış ticaret ve kambiyo rejimi ile para ve kredi sisteminde serbestleşmeye gidilmiştir. Böylece Türkiye planlama deneyimini terk ederek yeni bir iktisat politikası anlayışı içerisine girmiştir (Önder vd., 1993: 186). 1980'lerle başlayan bu neoliberal dönüşüm süreci temelde küreselleşmeyle beraber Türkiye'yi uluslararası finansal sermaye hareketlerine eklemlenmektedir.

1980 yılıyla başlayan ve sonrasında bir dizi kararlarla güçlendirilen reformlarla Türkiye ekonomisinin uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulmasına önem verilmiştir. Mali sistemde kurumların ve araçların çeşitlendirilmesi yoluna gidilmiş, gerçekçi faiz uygulamasına özen gösterilmiş; önce kredi faizlerini, 1988 yılında da mevduat faizlerini belirlemede esnek sisteme geçilmiştir. 1980'li yıllarda uygulanan ekonomi politikalarının en temel özellikleri arasında esnek döviz kuru düzenlemesi; ihracat ve ithalat rejimlerinin serbestleştirilmesi; altın, döviz ve hisse senedi piyasalarının açılması; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin 1987 yılında Açık Piyasa İşlemleri (APİ) yapmaya başlaması; yap-ışlet-devret modelinin ekonominin yatırım gereksinimlerini karşılamak için getirilmesi; tasarrufa teşvik uygulaması ve yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi gibi konular yer alır (Şiriner ve Doğru, 2008: 158-166).

24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konan kararlar sadece bir istikrar programından ibaret değil, uluslararası sermayenin özellikle Dünya Bankası (DB) aracılığıyla pazarladığı, içte ve dışa karşı piyasa serbestisi ile uluslararası ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi stratejik hedefler etrafında oluşan bir yapısal uyum perspektifi de taşımaktadır. Bu kararlar 1970'li yıllarda IMF'nin dış tıkanma koşulları altında bunalan az gelişmiş ülkelere tavsiye ettiği standart istikrar politikası paketi ile daha çok DB tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm unsurlarını içermektedir (Boratav, 2012: 145-149).

24 Ocak İstikrar Kararları ekonomik istikrarsızlığın yapısal sorunlarına tam anlamı ile çözüm getirememiştir. Kamu kesiminde finansal denge kurulamamış, alınan tüm tedbirlere rağmen devletin küçültülmesi çalışmaları tam olarak başarılı olamamıştır. 1980'li yıllarda dünyada ortaya çıkan değişimler sonucunda oluşan daha rekabetçi bir ekonomik ortamda, kronikleşmiş yapısal sorunlar uyum güçlüklerine yol açmıştır. Sonuç olarak, 24 Ocak İstikrar Kararları ve devamında uygulamaya konan bir dizi yapısal reform programlarının uygulama sonuçları, ilk yıllarda kısmen başarılı sonuçlar vermesine rağmen, ilerleyen yıllarda yerini tekrar istikrarsızlığa bırakmıştır.

İstikrar Kararlarının ilk dönemde olumlu sonuçlar vermesinin arkasında 12 Eylül askeri yönetiminin piyasayı baskı altında tutmak adına grev yasağı ve sendikaların kapatılması gibi antidemokratik uygulamalarının olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür

uygulamalar maliyetlerin ve karların kontrol altında tutulması ve dolayısı ile enflasyonla mücadele ve ihracat performansı adına olumlu etkiler yaratmıştır.

Türkiye'nin açık ekonomik bir yapıya kavuşması hedeflenmiş, buna yönelik adımlar atılmış ve bu büyük oranda başarı ile 24 Ocak Kararlarını takip eden süreçte gerçekleştirilmiştir. Yeldan (2001) Türk ekonomisinin 1980'li yıllarda ilk olarak mal piyasaları aracılığı ile dışa açıldığını ve Türk ekonomisinin 1990'lı yıllarda tamamı ile dışa açık bir kimlik kazandığını belirtmektedir. Bu süreçte döviz kuru dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde önemli bir araç rolü üstlenmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi 1980'li yıllar genel olarak başarılı geçmiştir. Ancak 1980'li yılların sonunda başarı azalmıştır. 1988 yılındaki ihracattaki önemli artış, 1985 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranının %70'i yakalaması ve 1989 yılına kadar dış ticaret açığının hemen hemen her yıl azalan bir şekilde seyretmesi 1980 dönüşümünün başarıları arasında sayılabilir. Ancak 1989 yılı ve sonrasında ihracat fazla artmazken ithalattaki aşırı artış ve böylece de 1990 yılındaki 9 Milyar Dolar civarındaki cari açık; bunun yanında, ihracatın ithalatı karşılama oranının 1990 yılında %58'e düşmesi başarının geçici oluşuna dair bir işarettir.

Bu dönemde gerçekleştirilen değişikliklerden bir diğeri de faizler üzerindeki devlet kontrollerinin kaldırılarak reel faiz uygulamasına geçilmesidir. Kısa dönem faizler, uzun dönem faizlerin üzerinde tutularak enflasyonun uzun dönemde etkilenecek düşmesi hedeflenmiştir.

Tablo 1. 1980 Sonrası İthalat ve İhracat Oranları

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon Dolar)	Toplam İthalat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2,910	7,909	-4,999	36,8
1983	5,728	9,235	-3,507	62,0
1984	7,134	10,757	-3,623	66,3
1985	7,958	11,343	-3,358	70,2
1986	7,457	11,105	-3,648	67,1
1987	10,190	14,158	-3,968	72,0
1988	11,662	14,335	-2,673	81,4
1989	11,625	15,792	-4,167	73,6
1990	12,959	22,302	-9,343	58,1

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011.

1989 yılında ekonomide dış finansal serbestlik kararı alınmıştır. Bu tarihte Türk Parasını Koruma Hakkında 32 sayılı karar yayımlanarak, yürürlüğe girmiştir. Bu kararla tam konvertibiliteye geçişin ilk adımları atılmıştır. (Keyder, 1998: 130). TL'nin konvertibilitesi ile sermaye hareketlerini serbestleştiren 32 sayılı karar; iç borçlanmanın büyüttüğü kamu açıklarının yarattığı iç borç stokunun yurtiçi mali sisteminin giderek tükettiği fonlarına yurtdışından kaynak aktarma imkânını da yaratması nedeniyle, iç borç sarmalında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Türkiye mali serbestleşmenin uluslararası piyasalar açısından ne anlama geldiğini bu yeni piyasa aracını kullanmasının sonunda Nisan 1994'te pahalı bir şekilde öğrenecektir (Ekzen, 2009: 122).

Serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte gelir dağılımında da değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin bir göstergesi ithalat verileri aracılığı ile anlaşılabilir. İthalatta temel tüketim mallarından lüks mallara doğru artan bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda Türkiye'nin ithal ara mallara ve yatırım mallarına bağımlılığı artmış, Türkiye dış borçlarını artırarak büyümüştür. 1980'li yıllarda meydana gelen ihracattaki artışlar, ithalat bağımlılığına ket vurmamış onunla birlikte gerçekleşmiştir (Yeldan, 2001: 28). Buradan hareketle Türkiye'de uygulanan istikrar politikalarında yaşam stillerinde lüks ithalatın önemli olduğu yüksek gelir sahibi grubun yaşam şeklinin korunmaya çalışıldığı akla gelebilecektir. Liberalizm adına ithalatın her çeşidinin tamamıyla serbest bırakılması istikrar politikaları anlamında çok sık görülen bir örnek değildir.

Gelir dağılımını dolaylı yoldan etkileyen bir diğer değişiklik de 1985 yılında uygulamaya konulan Katma Değer Vergisi (KDV)'dir. Böylelikle kamu harcamalarının kaynağı ve yükü, kazanç üzerinden alınan vergilerden tüketim üzerinden alınan vergilere doğru kaydırılmıştır (İncekara, 1998: 32-34). Devletin harcamalarında artışın olmasının yanı sıra gelirlerindeki artışın sağlanamaması nedeni ile devlet iç ve dış borçlanma yolu ile açığı kapamaya çalışmıştır. Devlet daha fazla borçlanabilmek için faiz hadlerini yükseltmek, gelir ortaklığı senetleri gibi yeni borçlanma olanakları yaratmıştır. Faiz oranlarının sürekli yükselmesi devlet bütçesinde borç anapara ve faiz yükünün sürekli artmasına neden olmuştur. Sonuçta borcu borçla ödemek gibi bir kısır döngü içine girilmiştir (Şahin, 1998: 196).

2. 1990 Sonrası İstikrarsızlık ve Ekonomik Krizler

1990'lı yıllar Türkiye açısından diğer dönemlerde olmadığı kadar istikrarsızlığın yaşandığı yıllardır. 1989 sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ardından ekonomik göstergelerde olumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır. İç ve dış birtakım etkenler Türkiye'de belirsizlik yaratmış ve önemli ölçüde sermaye çıkışları yaşanmıştır. Bu olaylar Türkiye'nin büyümesi ve ihracatı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

1990'lı yılları genel olarak bakıldığında, 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra beklenen sermayenin gelmemesi üzerine büyüme hızının önce düşüş gösterdiği ve sonrasında ise sıkça iniş-çıkışlar yaşandığı görülmüştür. 1990'lı yıllarda iç ve dış konjonktürde yaşanan olumsuz gelişmeler döneme damgasını vurmuştur. İç faktörler olarak politik istikrarsızlık, popülist ve kısa vadeli politikalar, 1994 ekonomik krizi, Marmara depremi, seçim ekonomisi uygulamaları ve sık sık hükümet

değişimleri yer alırken; dış faktörler olarak Körfez Krizi, Asya ve Rusya krizleri Türkiye'nin ekonomik performansını önemli ölçüde etkilemiştir (Ay ve Karaçor, 2006: 71).

1993'te kamu harcamaları çok yüksek düzeylere çıkmıştır. Kamu gelirleri bu yüksek harcamaları karşılayamadığı için ve özel tasarruflar da bu açıkları karşılayamayınca, açıklar dış kaynaklardan karşılanmıştır. 1993'te bu ortamdan yararlanmaya çalışan kişi ve kuruluşlar, çıkar sağlamak için el birliği ile uğraşırken, Kamu Kesimi Finansman Gereğini Gayri Safi Milli Hasıla'nın %16,5'i gibi korkunç bir düzeye fırlatmışlar, bunun sonucunda 26 Ocak 1994'te ekonominin bunalıma girmesine yol açmıştır (Hatiboğlu ve Aysan, 1994: 49).

Ocak 1994'de başlayan krizin en önemli özelliği finans sektörü kaynaklı oluşudur. Bu kriz 5 Nisan 1994 kararları ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu krize çare bulmak amacı ile hükümet iç borçlanma faiz oranlarını yükseltmiş, mevduata devlet güvencesi vermiş ve döviz piyasalarına müdahale ederek aşmıştır.

Türkiye'de 1990-1999 yılları arasındaki sermaye hareketlerinin seyri Tablo 2 yardımıyla incelenebilir. Tablo 2'de görüldüğü üzere sermaye girişleri 1990 sonrası daha da hızlanmıştır. Ancak 1991, 1994 ve 1998 yıllarını hariç tutmak gerekir. Çünkü bu yıllar sermayenin gelmesini engelleyecek ya da çıkmasına sebep olacak nitelikteki kırıma noktalarıdır. Bu yıllardaki negatif gelişmelere yol açan olaylar sırası ile 1991 Körfez Savaşı, 1994 Türkiye'de yaşanan kriz ve 1998 Asya ve Rusya krizleridir.

Tablo 2. Türkiye'de Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)

Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
1990	4.037	700	547	-210	3.000
1991	-2.397	783	623	-783	-3.020
1992	3.648	779	2.411	-938	1.396
1993	8.903	622	3.917	1.370	2.994
1994	-4.257	559	1.158	-784	-5.190
1995	4.565	772	237	-79	3.635
1996	5.483	612	570	1.636	2.665
1997	6.969	554	1.634	4.788	-7
1998	-840	573	-6.711	3.985	1.313
1999	4.829	138	3.429	344	918
2000	9.584	112	1.022	4.276	4.174
2001	-14.557	2.855	-4.515	-1.131	-11.766

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr

Türkiye'de 1989 yılındaki 32 sayılı karar sonrası kısa vadeli sermaye girişleri hızlı bir şekilde artmıştır. 1990 yılında 3 Milyar Dolar kısa vadeli sermaye girişi olmuştur. 1991 yılında ise yaklaşık 3 Milyar Dolar kısa vadeli sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bunu da 1991'deki Körfez Savaşı'na yorabiliriz. Kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri yüksek getiri oranı dışında güven ve istikrar da aramaktadır. 1991 yılında Türkiye'nin komşularının savaşması sermaye çıkışlarına yol açmıştır. 1994 yılındaki 5 Milyar Dolarlık sermaye çıkışını da 1994 krizine yormak çok makul olacaktır. Portföy yatırımlarına baktığımızda 1998 yılına kadar muazzam artışlar olmuştur. 1998 yılındaki 6 Milyar Dolar civarındaki çıkış da yine ülkede yaşanan krizin yarattığı olumsuz beklentilerle alakalıdır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlara bakacak olursak, genellikle artış eğilimi gözlenmiş olmasına rağmen 1993 yılında düşüş göstermiş ve bu düşüş 1994 krizinde de devam etmiştir. Yabancı yatırımlarda azalma 1997-1998 kriz yıllarında da tekrarlanmıştır. Burada dikkat çekici olan bir önemli husus da 1999 yılıdır. Çünkü 1999 depremi ülkeyi her alanda zor ve kötü şartlara götürmüştür. Bu etkiyi doğrudan yatırımların seyrinde izlemek de mümkündür.

1996-1998 yılları arasında kısa süreli hükümetler döneminin yaşanması belirsizliği artırırken, orta ve uzun vadeli istikrar programlarının uygulanması da mümkün olmamış, uygulanan önlemler ise bir defalık kaynak bulmaya yönelik kısa vadeli arayışlar şeklinde olmuştur. Türkiye ekonomisinde 1995 yılında başlayan hızlı büyüme eğilimi, 1998 yılının Nisan ayına kadar devam etmiş, ancak hem yurtiçindeki siyasi istikrarsızlık hem de Güneydoğu Asya'da ve daha sonra Rusya Federasyonu'ndaki mali kriz nedeniyle sona ermiştir. Bu gelişmelerin sonucunda 1999 yılının sonuna doğru ekonomik görünüm son derece karamsar bir yapıya bürünmüş, ekonomik büyüme -%6,1 olmuş, enflasyon (TEFE) %70'e, Hazine'nin yıllık bileşik faizi ortalama %106'ya ulaşmış, bütçe açıkları ise taşınmaz bir noktaya ulaşmıştır (TCMB, 1999).

1999 Nisan ayı genel seçiminde oluşan üçlü koalisyon hükümeti Temmuz-Aralık aylarını kapsayan, daha önceki sürecin devamı olarak IMF ile Yakın İzleme Anlaşması uygulamasını başlatmıştır. 1999 Aralık ayında da 2000-2002 yıllarını kapsayan üç yıllık orta vadeli stand-by anlaşmasını imzalamıştır. Bu çerçevede Ocak 2000'de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönüşümleri içeren "Enflasyonu Düşürme Programı" başlatılmıştır. Program 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan krizler nedeniyle kesilmiş ve "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konulmuş ve 2002 yılı başında üç yıllık (2002-2004) yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 384-387). Programın yapısal reformlar ayağını ise bankacılık yasası ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'nun oluşturulması, SSK yasasının değiştirilmesi ve prim oranlarının yükseltilmesi, tarımsal desteklemenin kaldırılması ve Tahkim Kanunu

oluşturmaktadır. Söz konusu reform taahhütlerinin hepsi yerine getirilmiştir. Programın makroekonomik istikrar ayağı ise aksamıştır.

19 Şubat 2001'de 2000 Krizi'ne oranla daha derin bir kriz baş göstermiştir. Türkiye Kasım krizinden kurtuldu derken, 19 Şubat 2001'de Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan tartışma, mali piyasaları ve yatırımcıları bir paniğe sürükleyerek, bir döviz krizi başlatmıştır. Döviz rezervlerindeki erime ve sermaye çıkışları, yüksek faizlerle durdurulamamıştır (Celasun, 2001: 67).

Ekonomi politik anlamda krizlerin en önemli etkisi yaratılan gelirin sınıflar arası bölüşümündeki değişimdir. Krizin beraberinde işsiz ve yoksul sayısı artmakta ve buna paralel olarak gelir dağılımı daha fazla bozulmaktadır.

2001 krizi ile birlikte çalışan her 100 kişiden 12'sinin işini kaybettiği ve mevcut işsizlere yaklaşık 1 Milyon kişinin eklendiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak işsizlik oranının %6'lardan %10'lara yükseldiği, kadın işgücünün %33'ünün işsiz kaldığı, özellikle de eğitim düzeyi yüksek kalifiye işgücünün üçte birinin işsiz kaldığı, en fazla etkilenen kesimlerin ise; bankacılık ve finans, sanayi ve hizmetler olduğu ifade edilmektedir. Böylece ülkede bulunan mevcut istihdam sorununa yenileri eklenerek istihdamsız büyümenin yaşandığı yıllar daha belirgin hal almıştır (Turan, 2005: 7-10).

2008 yılında yaşanan kriz, daha önceki krizlerden daha farklıdır. Bu kriz başlangıcından itibaren küresel olma özelliği taşımaktadır. 2008 krizi, 21. yüzyılda küreselleşen dünyada bağımsız ülkeler arasında ekonomik koordinasyonun önemini ortaya koymasının yanı sıra küresel anlamda yeni oluşumların gerekliliğini de göstermiştir (TEPAV, 2008:1). 2006 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayan bu kriz 2007 ve özellikle 2008 yılında küreselleşmiştir. Türkiye'de ise bu kriz 2008 yılının ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlamıştır.

ABD'de başlayan küresel krizin nedenlerinden birisi olan eşik altı kredilerin Türkiye'de uygulamada olmaması nedeni ile bazı ekonomik faaliyet alanlarında daha az etkilenme yaşanmıştır. Bununla birlikte bazı ekonomik faaliyet alanlarında da krizden etkilenmeleri daha büyük boyutlu yaşanmıştır. Örneğin yurt dışı finansal piyasalarda veya borsalarda meydana gelen düşüşler İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'na doğrudan yansımalarla sert düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur (Apak ve Aytac, 2009: 218). 2006 yılında ABD'de ilk olarak patlak veren mortgage krizi sonrasında TCMB, 2006 Mayıs çalkantısı sırasında yaşanan sermaye çıkışının fiyatlama davranışları üzerinde kalıcı etkiler oluşturmasını engellemek amacıyla beklenmeyen ve güçlü bir sıkı para politikası uygulamaya başlamıştır. TCMB'nin bu uygulaması ile enflasyonun tekrar hedeflenen düzeye yaklaşmasını sağlamıştır. 2007 yılında ise Türkiye ekonomisinin, yaşanan uluslararası mali krize göreceli olarak ılımlı bir yurtiçi talep yapısı ile girdiği gözlemlenmiştir. Ancak, 2007 yılının ortasında gelişmiş ülkelerin finans piyasalarında likidite sıkışıklığı olarak ortaya çıkan kriz, 2008 yılında gelişmekte olan ülkelerde de kendini belirgin olarak hissettirmeye başlamıştır.

3. 1980 Sonrası İstikrarsız Büyüme Bağlamında Bir Değerlendirme

Türkiye'nin 1970'li yıllarda yaşadığı ekonomik büyümeye genişletici para, faiz ve döviz politikaları aracılığı eşlik etmişti. Cari açıkların finansmanı için yabancı sermaye girişleri desteklenmekte ve gerektiğinde dış borç alınmakta idi. 1989 sonrasında ulusal makro politikalar ve büyüme süreci doğrudan doğruya sermaye girişleri-büyüme-cari açık ilişkisine bağımlı kalmış ve dolayısıyla ulusal ekonomide büyüme ve birikim süreçleri tamamen dış sermaye hareketlerine ve dünya finans piyasalarına terkedilmiş durumdadır (Yeldan, 2001: 37). 1989 yılındaki sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle beraber borçlanma ciddi finansal baskı yaratmaya başlamış, faiz ödemeleri konsolide bütçe giderlerinin önemli bir kısmını oluşturmaya başlamıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi yüksek faiz üzerinden piyasadan borçlanmayı tetiklemiştir.

Neoliberal anlayışın temel felsefesi gereği devletin küçülmesi, emek piyasasının esnekleştirilmesi ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi izlenen politikaların ana bileşenleri arasında bulunması, sosyal yaşamın diğer alanlarıyla beraber emek piyasasında da köklü değişikliklere yol açmıştır.

1980 modeli ekonomi politik perspektiften incelendiğinde bu modelin bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliği genel olarak emekçi sınıf ile burjuvazi arasındaki temel çelişkiyi emek aleyhine düzenlemeye kalkışması dikkat çekicidir.

Ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin zayıflaması, tarımın toplam istihdamdaki payının azalması, mülksüzleşme sürecinin hızlanması ve kayıt dışı çalışanlarının oranındaki artışlar, sendikal hareketin güç kaybı 1990 sonrası dönemde emek piyasasında görülen temel değişimler arasında öne çıkanlardır (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 160-161).

1989 sonrası dönemde yani 32 sayılı karar sonrası, ekonominin makro düzeydeki performansı, net sermaye girişi ve çıkışlarına daha duyarlı hale gelmiştir. Ülke ekonomisi dolarizasyon sürecine girmiş ve esnek kur politikası izlenmeye başlamıştır. Türkiye'nin mali, kurumsal ve altyapı koşulları Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) için cazip bir ortam oluşturmadığından dolayı dış finansman daha çok kısa vadeli sermaye girişleri ile sağlanmaya başlanmıştır. (Akyol Eser, 2012, 28).

DYY yapıldıkları ülkeye sermaye malları, yeni teknoloji, uluslararası dağıtım kanallarına erişim ve her türlü bilgi getirebilmektedir. Ülkeye gelen DYY makroekonomik değişkenlerle sürekli etkileşim halindedir. Bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünün belirlenmesi geliştirilebilecek uzun dönemli politikalar açısından önemlidir. Ampirik çalışmalarla sorgulanan en önemli konulardan bir tanesi DYY ile büyüme arasındaki ilişkidir. (Açıkalin, 2009: 2). Ekonomik büyümeyi daha uzun vadeli ve kalıcı bir şekilde etkileyen DYY, kısa vadeli sermayeye kıyasla tercih edilen bir yatırımdır. Onun için DYY'nin ülkeye girmesini sağlayacak tedbirlerin alınması ve aynı zamanda kısa vadeli sermaye hareketlerine karşı daha korumacı bir yapının oluşturulması Türkiye'de ekonomik büyüme açısından büyük öneme sahiptir.

Türkiye’de 24 Ocak 1980’lerden beri uygulanan neoliberal politikalar 2000’li yıllarda da devam etmiştir. Türkiye’nin küresel sermaye piyasalarına giderek borçlanması ödemeler dengesini olumsuz etkilemiştir. Özellikle 2002 yılı itibariyle Türkiye’de özelleştirmeler artmıştır. 2001 sonrası Türkiye’de büyüme ile istihdam arasındaki bağ kopmuştur. Bu dönemde ekonominin ‘azalan büyüme artan işsizlik’ özelliğine geçiş sergilediği görülmektedir (BSB, 2009: 99).

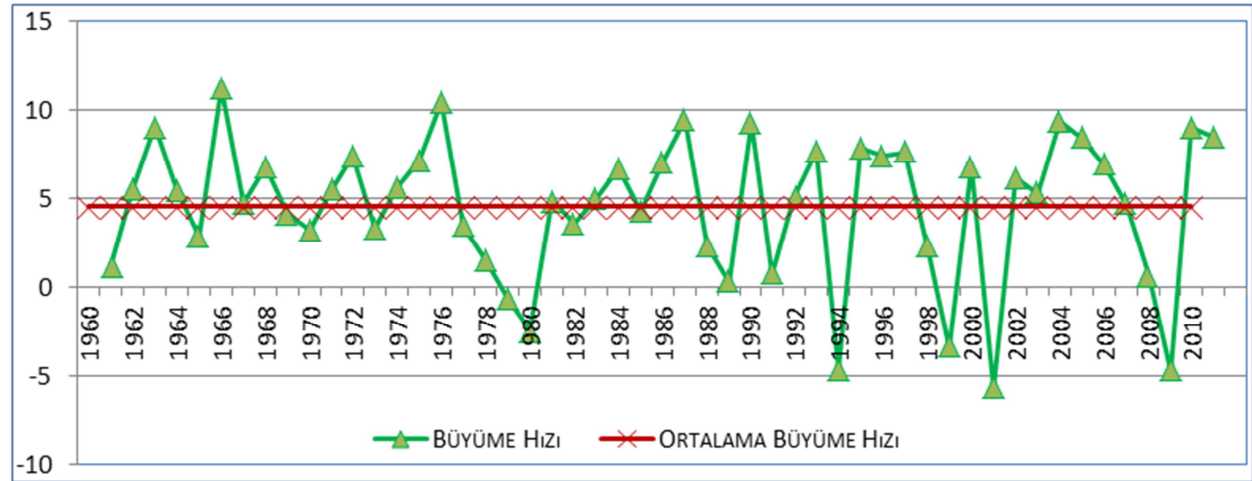
Uluslararası sermaye hareketlerine 1989 yılından beri sağlanan denetimsiz serbestleştirme deneyiminin Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlık sürecinin ana eksenini oluşturduğu görülmektedir. Böyle bir durumda finansal kesimin spekülasyon dalgaları, giderek reel üretici sektörlerde belirsizliğe, uzun vadeli karar alma sürecinde sıkıntılara ve dolayısıyla ekonomik istikrarsızlığa yol açmaktadır. Türkiye gibi ulusal piyasalarında yeterince derinleşme ve olgunluk sağlamadan uluslararası spekülasyon sermayenin çıkar alanına çekilmiş bütün az gelişmiş ülkelerde finansal krizlerin ne zaman ve hangi boyutta ortaya çıkacağı rastlantısal bir durumdur. 1990’lar boyunca devam eden dışa bağımlı, yapay büyüme stratejisinin ve çarpık toplumsal bölüşüm ve birikim mekanizmalarının sonucu olarak 2001 yılında Türkiye yeni bir kriz sürecine girmiştir (Yeldan, 2012: 159).

Türkiye’de 1980 sonrası ekonomik büyümedeki istikrarsızlığı daha iyi görebilmek için 1960-1980 dönemi ile 1980 sonrası dönemin mukayeseli olarak ele alınması uygun olacaktır. 1960 ile 1989 arası dönemin büyüme hızının gelişimine bakacak olursak; 1979 yılında %0,62 ve 1980 yılında %2,45 oranında olmak üzere büyüme hızı negatif değer almıştır. Bunların dışında büyüme hızının genellikle pozitif değerlerde ve az da olsa belli bir istikrarda ilerlediği söylenebilir.

Şekil 1’de de görüldüğü gibi 1989 öncesi dönemde büyüme, 1989 sonrası döneme göre daha istikrarlıdır. Aynı zamanda genel olarak 1980 öncesine baktığımızda büyüme oranı genelde 1960-2010 ortalamasının üzerinde seyrederken; 1980 sonrasına baktığımızda çok sert düşüşler, negatif büyüme oranları ve dolayısı ile daha istikrarsız bir büyüme performansı çok sık rastlanır hale gelmiştir. 1980 sonrasında büyüme hızında ortalama büyüme trend çizgisinden aşağıya doğru sapmalar daha derin ve sık görülen bir hal almıştır. Bunda 1980 sonrası uygulanan reformların etkisi çok büyüktür. Özellikle 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte istikrarsızlık süreci daha belirgin hale gelmiştir.

1989 yılı büyüme hızı %0 civarında iken 1990 yılında ciddi bir şekilde artarak %9 düzeyine yükselmiştir. Ancak, 1991’de büyüme hızı ciddi bir düşüşle %0,7 düzeyine gerilemiştir. 1994 yılına geldiğimizde büyüme hızı %4,67 gibi çok sert bir düşüşle 1989 sonrası ilk negatif değeri kaydetmiştir. 1995-1997 yıllarında iyi bir artış ve bu üç yılda bir istikrar yaşandığı görülmektedir. Ancak hemen 1997-1998 krizinin etkisiyle 1998 yılında düşüş başlamış ve 1999 yılında yine %3,37 gibi bir oranla 1989 sonrasında ikinci küçülme kaydedilmiştir. 2000 yılında tam bir toparlanmadan bahsedecekken 2001 krizi ortaya çıkmış ve 2001 yılında %5,7’lik sert bir küçülme daha yaşanmıştır. Böylece 1989 sonrası 12 yıllık zaman diliminde dönemin üçüncü daralması da gerçekleşmiştir. Bu dalgalı performansı takiben 2002-2007 yılları arası büyümede istikrarlı yıllar yaşanmıştır. Ancak bu da çok sürmeden 2008 küresel krizi ortaya çıkmış ve %4,74 oranında yine sert bir düşüş yaşanmıştır. Böylece 1989 sonrasında dört büyük kriz yaşanmıştır. Böylece 1980 neoliberal dönüşümünün ve özellikle 1989 finansal serbestleşme kararlarının Türkiye’yi istikrarsız bir büyüme sürecine soktuğunu söyleyebiliriz.

Şekil 1. 1960-2011 Büyüme Oranının Seyri

Kaynak: İnal, 2013: 282-283 verileri yardımıyla oluşturulmuştur.

Ulusal piyasalarında yeterince olgunlaşma sağlanmadan uluslararası sermayeye kapılarını açmak ve bir dolu yapısal uyum süreçleriyle serbest piyasa ekonomisine eklenmeye çalışmanın bedeli Türkiye için ağır olmuştur. Özellikle 1990’lı yıllar hem politik hem ekonomik istikrarsızlığın zirvede olduğu yıllardır. Bu yıllarda sürekli iktidar değişimlerinin yanında sürekli yapısal uyum paketleriyle serbest piyasa sistemlerine entegre olmaya çalışan ülkemiz çok sancılı yıllar yaşamıştır. 1980’ler itibariyle ciddi bir dönüşüme girerek, Türkiye’de 1990’lar boyunca devam eden dışa bağımlı, yapay ve istikrarsız büyüme stratejisinin, çarpık bölüşüm ve birikim mekanizmalarının yaşandığı görülmektedir.

1998-2002 arasında hem istihdam düzeyi hem de çalışanların faal nüfus içerisindeki payı düşmüş ve bu iki gösterge 2007 yılına kadar bozulmayı sürdürmüştür. Nüfusun artmasına rağmen 2007 yılında çalışan insanların sayısı 1998’e göre 690 bin kişi

azalmış; faal nüfus içindeki pay da %49'dan %43'e düşmüştür. İstihdamın aşınmasında en ağır yük tarım sektörüne yıkılmıştır. 1998-2007 yılları arasında tarımsal istihdamdan kopan emekçilerin sayısı 3,4 Milyon, 2002-2007 yılları arasında ise 1,9 milyondur. Dar anlamda işsizliği ifade eden işsizlik oranı 2002'de %6,9 iken 2007'de bu oran %9,9'a çıkmıştır. Geniş anlamdaki işsizlik yani iş aramayı bırakan ancak iş bulursa çalışabilecek düzeyde olanların durumunu ifade eden işsizlik oranı ise 1998'de %8,5 iken 2007'de %16,3 olarak daha kötü bir durumda gerçekleşmiştir. 2007 yılında 4,1 Milyon insan çalışmak istemekte ve iş bulamamaktadır İşsizlikteki bu ciddi artış 2000'li yıllarda istihdamsız bir büyümenin göstergesidir. Zaten toplam istihdamın 2002'de 98,1'den 2007 yılında 97,3'e düşmesi dikkat çekicidir. (Boratav, 2011: 84-85).

Türkiye'nin 1980 sonrası süreçten 2008 küresel krizini de içeren 2009 yılına kadar olan belli başlı göstergeleri Tablo 3'te verilmiştir. Daha önceki bölümlerde Türkiye'nin 1990'lı yıllarda istikrarsız büyüme trendine girdiği, 2000'li yıllardan sonra ise istihdamsız bir büyümenin arttığı ifade edilmişti. Tablo 3'ten anlaşılacağı üzere istihdam sorununun derinleştiği görülmektedir. Tabloda özellikle dikkat edilmesi gereken husus işsizlik, cari açık ve dış borçların sürekli artmasıdır. 2000'li yıllarda ekonomik büyüme anlamında istikrarı yakalamış gibi gözükse Türkiye'nin genel olarak sorunlarının çözülmediği artan işsizlik ve cari açık rakamları aracılığı ile açık bir şekilde görülmektedir.

1980'den sonrası Türkiye dışı açılma sürecinde başarılı gözükse de bazı makroekonomik göstergeler açısından sancılı süreçten geçmektedir. İstikrar amacıyla yola çıkan politikalar amacına ulaşamamıştır. Toplum için proje içermeyen, tamamen serbest piyasa odaklı bu politikalar, hem ekonomik hem politik hem de toplumsal büyük sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuşlardır. 1980 neoliberal politikaları tamamen devleti küçültme amacına yönelik hazırlanmış ve kamunun üretimdeki payını azaltmıştır. Ancak yükselttiği kamu borcundan dolayı ekonomide kamunun gerekliliğini de ortaya koymuştur. Neticede Türkiye ekonomisinde 1980'den sonra finansal serbestleşmeyle birlikte rant ekonomisinin yükselttiğini görmekteyiz (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 16-17).

Tablo 3. Bazı Temel Ekonomik Göstergeler (1980-2011)

Yıllar	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)
1980	-2,45	107,6	8,3	2.910	7.909	-4.999	-3.408
1985	4,24	43,2	7,3	7.958	11.343	-3.385	-1.013
1990	9,27	53,1	8,2	12.959	22.302	-9.343	-2.625
1994	-4,67	120,7	8,1	18.106	23.270	-5.164	2.631
1995	7,88	86,0	6,9	21.637	35.709	-14.072	-2.339
2000	6,77	51,4	6,5	27.775	54.503	-26.728	-9.920
2001	-5,7	61,6	8,4	31.334	41.399	-10.065	3.760
2002	6,16	50,1	10,3	36.059	51.554	-15.495	-626
2003	5,27	25,6	10,5	47.253	69.340	-22.087	-7.515
2004	9,36	11,1	10,3	63.167	97.540	-34.373	-14.431
2005	8,4	8,2	10,3	73.476	116.774	-43.298	-22.088
2006	6,89	9,8	9,9	85.535	139.576	-54.041	-32.051
2007	4,67	6,3	9,9	107.272	170.063	-62.791	-38.219
2008	0,66	12,7	11,0	132.028	201.964	-69.936	-41.812
2009	-4,74	5,9	14,0	102.165	140.776	-38.797	-13.854
2010	9,06	8,6	11,9	113.883	185.544	-71.661	-46.643
2011	8,49	6,5	9,8	134.907	240.842	-105.935	-77.141

Kaynak: Karabıyık ve Uçar, 2010; TÜİK, 2011; İnal, 2013.

Türkiye'nin 1989 sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonraki dış borç gelişimini Tablo 4 yardımıyla kamu ve özel sektör ayrımı şeklinde değerlendirelim. Görüldüğü üzere toplam dış borç stoku sürekli olarak artmaktadır. Kamu borç stokunun azaldığı yıllar olsa da genel eğilim artış yönündedir. Ancak şuna dikkat etmek gerekir ki kamu borç stokunun azaldığı yıllarda genelde özel sektör borcu artmıştır. Bu da gösteriyor ki toplam dış borç stoku sürekli artmıştır. Son yıllarda kamuda dalgalanmalar varken özel sektör borcu ciddi anlamda artış göstermiştir. 1989 sermaye hareketlerinin serbestisinden sonra yükselen faiz oranları borçların sürdürülebilirliğini engellemiş ve ülke çok yüksek oranlarda faiz üzerinden borçlanmıştır. 2013 yılının ilk çeyreğinde kamu borcunda küçük bir azalma yaşanırken özel sektör borcunun 240 Milyar Dolar olması içler acısı bir durumu göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye Brüt Borç Stoku (1989-2013) (Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam Dış Borç	Kamu (TCMB dâhil)	Özel
1989	43.911	37.272	6.638
1990	52.381	41.611	10.770
1995	75.948	54.174	21.774
2000	118.602	64.171	54.431
2001	113.592	71.479	42.112
2002	129.597	86.536	43.061
2003	144.092	95.217	48.876
2004	161.012	97.078	63.934
2005	170.508	85.836	84.672
2006	208.363	87.265	121.099
2007	250.361	89.326	161.035
2008	281.111	92.372	188.739
2009	269.105	96.644	172.461
2010	291.969	100.645	191.324
2011	304.361	103.614	200.747
2012	337.492	110.378	227.114
2013Ç1	349.895	109.961	239.934

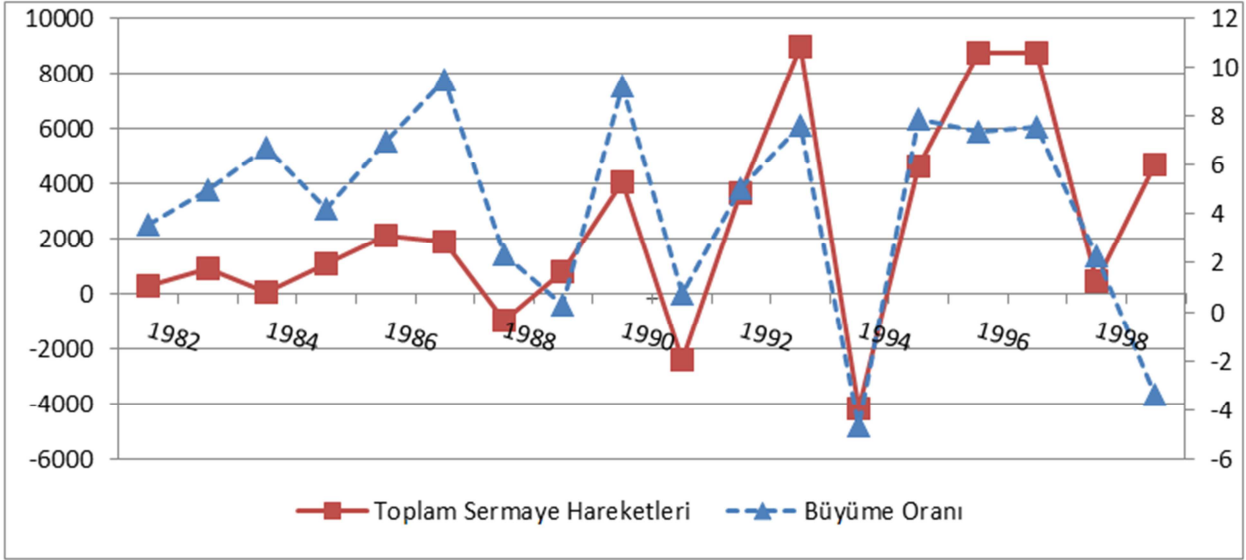
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2012.

1989 yılında 32 sayılı kararla birlikte ve sonraki yıllarda izlenen aşırı değerli döviz kuru ve yüksek faiz politikası ile ülkeye önemli miktarda kısa vadeli spekülasyon sermaye girişi olmuştur. Döviz kurunu uzun süreli aşırı değerli tutmak bir yandan ülkenin uluslararası rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemekte diğer yandan da tüketime dayalı bir büyüme hızı yükselişini kamçılayan ithalat artışını özendirilmekte ve böylece ihracatı caydırdığından dolayı cari açığa yol açmaktadır. 1989 yılı itibariyle Türkiye ekonomisi kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır. Böylece ulusal piyasalarda döviz ve faiz birbirine bağlanarak TCMB'nin kontrolünden çıkmıştır. Bu yapı altında finansal dengelerin sağlanmasının koşulu, yurtiçi faiz getirisinin dövizle bağlı spekülasyon getiriden yüksek olması, yani reel faiz oranının aşırı yüksek tutulmasıdır. Böylece uyarılan kısa vadeli spekülasyon sermaye, bir yandan kamu açıklarını dış tasarruf biçimiyle finanse ederken, bir yandan da ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmini genişletmektedir. Küreselleşme ile birlikte artan finansal liberalizasyon sermaye hareketlerini serbestleştirmekte ve özellikle yükselen piyasa ekonomilerinde genişletici kredi mekanizmaları ile kısa dönemde ekonomik büyüme toplam talep üzerinde etkili olabilmektedir (Yılmaz ve Doğru, 2008: 221-222).

Türkiye uzun yıllardan beri ekonomik büyüme konusunda kalıcı bir istikrar sağlayamamıştır. Bunun temel nedenleri; Türkiye'nin verimsiz sanayileşme tercihi, istihdam edilen sermaye ve emek faktörünün verimsizliği, teknolojik atılım yapmasını sağlayacak Ar-Ge harcamalarının ve eğitime yapılan yatırımların düşüklüğü, çarpan etkisini artıracak üretken yapıların yetersizliği ve girdilerin bilgi stoklarına yeterli katkı sağlayamamasıdır. Bunun dışında Türkiye'ye giren DYY'nin çok düşük seviyede kalması ve bunun yerine daha çok spekülasyon sermaye giriş-çıkışlarının yaşanması Türkiye'nin dinamik bir büyüme sürecine girmesini engellemiştir. DYY beraberinde teknoloji, bilgi ve kalifiye eleman getirmekte, giriş yaptığı ülkede uzun dönem kalarak ülkelerin daha hızlı ve istikrarlı şekilde büyümesine ve kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Bu yüzden GOÜ arasında yer alan Türkiye'nin özellikle DYY kanalı ile sermaye girişini kolaylaştıracak adımlar atması ve tercihlerini bu yönde yapması gerekir (Örnek, 2008: 205-206).

Türkiye ekonomisinde büyüme hızının 1980 sonrasında oynak bir seyir izlediği aşikârdır. Bu oynaklığın sebepleri Doğru (2004)'te sermaye birikiminin kısa vadeli spekülasyon hareketlere bağımlılığı, fiyat istikrarsızlığı ve sermaye maliyetinin yüksekliği, mali disiplin altında kamunun yatırımcı kimliğini terk etmesi ve kamu açıklarındaki azalmaya karşın, borç ve faiz ödemelerinin payının yüksekliği, beşeri sermaye, Ar-Ge ve teknolojiye yetersiz yatırım, işsizlik ve işgücüne katılımdaki yetersizlik olarak listelenmiştir. Bunlara ek olarak DYY'lerin yeterince özendirilememesi, politik istikrarın sağlanamaması, eşgüdemsiz ve popülist ekonomi politikalarının uygulanması, ülkenin kendi iç dinamikleri ve gereksinimlerinden çok dış yapısal uyum politikalarına önem verilmesi, cari açıkları azaltıcı önlemlerin alınmaması, işsizlik sorununun çözülmemesi gibi nedenler de listeye eklenebilir. Kuşkusuz büyümenin istikrar kazanamamasında bunlardan en önemlisi kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketleridir.

Şekil 2. Türkiye’de Sermaye Hareketleri (Milyon \$) ve Büyüme (%) (1982-1999)

Kaynak: Kazgan, 2009a: 168 ve Tablo 3 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 2’de toplam sermaye hareketlerinin 1989 yılına kadar daha istikrarlı bir seyir izlediğini ve bunun 1989 sonrası bozulduğunu göstermektedir. Benzer şekilde 1989 öncesi dönemde büyüme hızındaki dalgalanmanın şiddeti daha zayıf iken bu 1989 sonrasında artış göstermektedir. Son olarak toplam sermaye hareketleri ile büyüme hızı değişimi arasındaki korelasyon 1989 sonrasında artış göstermiştir. 1989 sonrasında ülkeye sürekli kısa vadeli spekülasyon sermaye girmiş ancak uzun süre kalmadan çıkış yapmıştır. Bunda ülkedeki politik istikrarsızlığın, güvensizliğin ve belirsizliğin etkisi çok büyüktür. Bunların yanında 1991 Körfez Savaşı, 1994 krizi, 1997-1998 Asya ve Rusya krizlerinin de etkisi vardır. Yine ülkedeki faiz oranlarının yüksekliği de bunların arasında sayılabilir.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle, artan dış kaynakların kamu borçlarına dönüşmesine yol açan yeni mekanizmaları geliştirmiştir. Bütçe açıklarının yüksek faizli iç borçlanmayla finanse edilmesinin kolay hale gelmesi, kamu dengelerinde bozulmalara yol açmıştır. Kısa vadeli sermaye girişlerindeki artış kamu açıklarını desteklemiştir. Başka bir deyişle, dış tasarruflar, kamu tasarruflarını kovalamış ve onların yerine geçmiştir. Türkiye’ye giriş yapan kısa vadeli sermaye hareketlerinin büyük bir kısmının borç yaratan türlerden oluşu, dış borçları oluşturan yabancı para birimleri arasındaki kur farkından dolayı dış borç stokunun artması durumu ortaya çıkmıştır. Ülkeye giren yabancı sermaye, talep genişlemesine yol açan bir süreci başlatır. Bu talep genişlemesi, yani kısa dönemli büyüme ise özellikle ithalat kanalıyla cari açığın artmasına sebep olur. Ülkedeki yüksek faiz hadleri kısa vadeli yabancı sermayeyi ülkeye çekmekte ancak ülkedeki belirsizlik ve istikrarsızlıklar yabancı sermayenin çıkmasına neden olmaktadır. Kamu borçlanma kâğıtlarında faiz hadlerinin yüksekliği faiz arbitrajı yoluyla kâr elde etmek isteyen dış yatırımcıları çektiği gibi, ülke içindeki ticari bankalar, şirketler de dışarıdan kısa vadeli borçlanıp içeride bu kâğıtlara yatırım yapmışlardır. Ülkeye giren fonlar TL’ye çevrilip yüksek getirili kâğıtlara yatırılıyor, vade sonunda bu yüksek getiriyle birlikte TL’nin değeri düşmeden önce tekrar dövize çevrilip bir de kur kazancı elde edip yüksek kârlarla sermaye çıkışı yaşanmaktaydı. Ülkede özellikle 1990’lı yıllar bu şekilde bir süreçten geçmiştir.

Türkiye’de 1989 yılı sonrası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte kısa vadeli sermaye girişlerine bağlı olarak büyüme çok kırılgan hale gelmiştir. Başka bir deyişle, bu kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketleri büyümeyi ciddi anlamda etkileyen bir etken olmuştur. Özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerine bağlı büyümenin kalıcı olmadığı ve kırılganlığın yüksek olduğu 1990’lı yılların istikrarsız büyümesi istihdamı da olumsuz etkilemiştir. İşsizliğin azaltılabilmesi için dinamik, istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyümenin olması önemli bir koşuldur. İstihdam yaratmayan büyüme olgusu özellikle 2000’li yıllarda artan oranda devam etmiştir. Çünkü 2001 krizi sonrası Türkiye’de 2008 küresel krizine kadar küçük dalgalanmalar olsa da sürdürülebilir bir büyümeden bahsetmek mümkün iken işsizlik sorunu herhangi bir çözüm görülmemektedir.

Türkiye 1990’lı yıllar boyunca istikrarsız ve daha çok sıcak para girişlerine dayalı yapay büyüme trendine girmiştir. 2000’li yıllarda daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi bu istikrarsızlığa istihdam sorunu eklenmiş ve istihdam yaratmayan bir büyümeden söz edilmeye başlanmıştır. 2002-2008 yılları arasında her ne kadar büyümede istikrar gözükse de bu geçici olmuş ve de işsizlik sorunu büyümüştür. Aynı zamanda artan dış borçlar ve cari açık gidişatın çok da iyi olmadığını açıkça göstermektedir.

4. Sonuç

Türkiye yıllardır hem ekonomik hem de politik istikrarı yakalayamayan bir ülke olarak sancılı dönemlerden geçmiş ve 2000’li yıllara gelmiştir. Hem ekonomik hem de politik krizler ülkeyi belli aralıklarla ama sürekli olarak meşgul etmişti ama hiçbir dönem 1990’lı yıllar kadar istikrarsız ve sancılı geçmemiştir. İstikrarsızlığın 1980 neoliberal dönüşümü sonrası özellikle de 1990’lı yıllarda arttığı gözlemlenmiştir. Genellikle ekonomik istikrarsızlığın oluşmasında politik istikrarsızlığın etkisi çok büyüktür. Sürekli koalisyon hükümetleriyle ve çok sık aralıklarla hükümet değişikliğine giden Türkiye maalesef siyasi anlamda

bir istikrar yakalayamamıştır. Bunun yanında küreselleşme, neoliberal dönüşüm ve sonrasında uygulanan reformların da bu sürece etkisi büyüktür.

1989 yılında ekonomide dış finansal serbestlik kararı alınmıştır. Türkiye ekonomisinde genel olarak reel piyasalardan finansal piyasalara kadar geniş bir alanda oligopolistik bir yapı hâkim olduğu için rekabet zayıf kalmıştır. Dış ticaretin liberalleştirilmesi sayesinde iç piyasalara biraz çeki düzen verilebileceği ve ilerleyen dönemlerde de bu değişikliğin ihracat üzerinde de pozitif etki göstereceği düşünülmüştür. Bunun için Türkiye’de öncelikle finansal serbestlik sağlanmalı ve TL konvertibl hale getirilmeliydi. Ancak sonraki ekonomik gelişmeler işlerin pek de umulduğu şekilde gerçekleşmediğini göstermiştir.

1989 yılında Türk Parasını Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar yayımlanarak, yürürlüğe girmiştir. Bu kararlar tam konvertibiliteye geçişin ilk adımları atılmıştır. Dış ticaret açığı, 1989 yılı ve sonrasında hızla artmıştır. Bunun en önemli nedeni bu yasayla sıcak paranın ülkeye girişinin önünün açılması ve bu gelişmenin de ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açmasıdır. Ayrıca önemli bir etken de 8-9 Ağustos, 1989 yılında alınan ithalatı kolaylaştıran, gümrük vergilerini azaltan kararlar olmuştur. İthalatta, kotalar büyük ölçüde kaldırılmış, gümrük tarifeleri indirilmiş, ancak birçok durumda indirilen tarifeleri telafi eden ve keyfi olarak azaltıp, artıran fon uygulamaları yaygınlaşmıştır.

Türkiye uzun yıllardan beri ekonomik büyüme konusunda da kalıcı bir istikrar sağlayamamıştır. Türkiye ekonomisinde büyüme hızının özellikle 1980 sonrasında oynak bir seyir izlediği açıkça görülmektedir. Özellikle Türkiye’ye giren DYY’nin çok düşük seviyede kalması ve bunun yerine daha çok kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketlerinin yaşanması Türkiye’nin dinamik bir büyüme sürecine girmesine engellemiştir. Sıfırdan başlanarak yapılacak yeni DYY beraberinde teknoloji, bilgi ve kalifiye eleman getirmekte, giriş yaptığı ülkede uzun dönem kalarak ülkelerin daha hızlı ve istikrarlı şekilde büyümesine ve kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Bu yüzden GOÜ arasında yer alan Türkiye’nin özellikle DYY kanalı ile sermaye girişimi kolaylaştıracak adımlar atması ve tercihlerini bu yönde yapması gerekir. DYY düşük, kısa vadeli sermaye girişleri fazla olan Türkiye’nin spekülasyon ataklara çok fazla maruz kaldığından kırılganlık düzeyi artmıştır. Ülkede kısa vadeli sermayenin kontrol altına alınması gerekmektedir. Türkiye’nin yurtdışı tasarruflarını ve ülkeye gelen DYY’yi artıracak adımlar atarak toplam yatırımlarını artırarak istikrarlı büyüme hedefine yönelmesi doğru olacaktır.

Türkiye’nin git gide yükselen reel faiz oranlarıyla boğuşmak zorunda olduğu gibi, bir de 1989 sonrasında sermaye hareketlerinden kaynaklanan olağanüstü zikzaklı bir büyüme sürecine girdiği gözlemlenmiştir. Sermaye hareketleri sürekli dalgalanırken büyüme oranı da aynı şekilde dalgalanmıştır. Büyüme hızındaki bu istikrarsızlıklar küreselleşme olgusuyla, 1980 neoliberal dönüşümü ve sonrasında uygulanan reformlarla yakından ilgilidir. Ekonomik istikrarın kalıcı ve sürdürülebilir bir şekilde sağlanabilmesi için; toplumda oluşan güven probleminin aşılması, yeni ve çağdaş yapıların oluşturulması, enflasyon, işsizlik ve cari açıkla etkin bir şekilde mücadele edilmeli, sürdürülebilir bir büyüme ortamının temin edilmesi ve gelir dağılımı adaletsizliğini en aza indirecek reformların yapılması gereklidir.

Netice olarak ekonominin tüm kesimlerinde reel üretim artışına katkı ve bunun toplumun her katmanınca paylaşılması ana hedef olmalı; bu hem büyümeyi hem ihracat artışını, hem de tasarruf ve yatırım artışını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Ekonomik büyümeyi, halkın refahını geri plana itip, salt parasal çerçevede ihracatı artırmaya dönük politikalarla sağlamaya çalışmak uzun vadede ülkeyi çıkmaza sürüklemiştir. Türkiye’de 1980’den başlanarak günümüze gerek ekonomi gerekse sosyal çoğu reformların belirlenmesinde Türk akademik ve sosyal birikiminden çok dış odaklı politikalar uygulamaya konulmuştur. Türkiye yeni dünya düzeninde kendi bilgi birikiminde ve iç dinamiklerinde ekonomik büyümesini hızlı, sürdürülebilir ve her alanda istikrarlı bir şekilde, içerde ve dışarda demokratik ve barışçıl adımlar atarak, küreselleşmeyi fırsatlarından yararlanabilen bir süreci yakaladığı takdirde gelişmiş ülke kategorisinde yer alabilir.

KAYNAKÇA

- AÇIKALIN, Süleyman, (2009), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) ve Yurtdışı Yatırımlar Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 2, S. 1, ss. 1-15.
- AKYOL ESER, Kezban, (2012), “Finansal Serbestleşme Sürecinde Artan Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri: Türkiye Ekonomisine Etkileri, Riskler ve Politika Araçları”, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mesleki Yeterlilik Tezi.
- AY, Ahmet ve KARAÇOR, Zeynep, (2006), “2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 16, ss. 67-86.
- BORATAV, Korkut, (2011), Bir Krizin Kısa Hikayesi, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- BORATAV, Korkut, (2012), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009, Ankara: İmge Kitabevi.
- BSB (Bağımsız Sosyal Bilimciler), (2009), Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009, İstanbul: Yordam Kitabevi.
- CELASUN, Merih, (2001), “2001 Krizi Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”, ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, 11-14 Eylül 2002, Ankara/Türkiye.
- DOĞRUEL, A. Suut, (2002), “İstikrar Politikaları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye’nin Son Yirmi Yıllık Serüveni Üzerine Düşünceler”, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 21-23 Kasım 2001, Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum Bildiriler Kitabı, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- EĞİLMEZ, Mahfi ve KUMCU, Ercan, (2004), Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKZEN, Nazif, (2009), Türkiye Kısa İktisat Tarihi: 1946’dan 2008’e, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- ELEREN, Ali ve KARAGÜL, Mehmet, (2008), “1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi”, Yönetim ve Ekonomi, C. 15, S. 1, ss. 1-14.
- FISCHER, Stanley, (1993), “The Role of Macroeconomic Factors in Growth”, Journal of Monetary Economics, Vol. 32, Num. 3, pp. 485-512.
- HATİBOĞLU, Zayyat ve AYSAN Mustafa A., (1994), Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, (2013), İstatistikler, <http://www.hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=EilDPQez15w=H7deC+LxBI8=&mid=120 &cid=12&nm=634> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013).
- İNAL, Vedit, (2013), Büyüme Teorisinin Gelişimi ve Türkiye'nin Büyüme Sorunları, Ankara: Efil Yayınevi.
- İNCEKARA, Ahmet, (1998), "Türk İktisat Politikalarının Analizi", Yeni Türkiye, Eylül- Aralık, C. 5, ss. 37-64.
- KARABIYIK, İlyas ve UÇAR, Metin, (2010), "Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açından Değerlendirilmesi", Akademik İncelemeler Dergisi, C. 5, S. 2, ss. 37-58.
- KARLUK, Rıdvan, (2009), Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, İstanbul: Beta Yayınları.
- KAZGAN, Gülten, (2009a), Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KAZGAN, Gülten, (2009b), Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KEYDER, Nur, (1998), Para-Teori-Politika-Uygulama, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- MÜTEVELLİOĞLU, Nergis ve Sayım IŞIK, (2009), "Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm", Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm, Der. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 159-204.
- ÖNDER, İzzettin, TÜREL Oktar, EKİNCİ Nazım ve SOMEL Cem. 1993, Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- ÖRNEK, İbrahim, (2008), "Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 63, S. 2, ss. 200-217.
- ÖZTÜRK, Salih ve ÖZYAKIŞIR, Deniz, (2005), "Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi", Mevzuat Dergisi, Y. 8, S. 94, ss. 1-19.
- ŞAHİN, Hüseyin, (1998), Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- ŞİRİNER, İsmail ve DOĞRU, Yılmaz, (2008), Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme, Ankara: Dipnot Yayınları.
- TARI, Recep ve KUMCU, Funda Serâ, (2005), "Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi)", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 1, ss. 156-179.
- TCMB, (1999), "Türkiye ekonomisindeki Gelişmeler ve Para Politikası", Kaynak: http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/99turkce/rapor99_2.html (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2013).
- TEPAV, 2008, Faaliyet Raporu, http://www.tepav.org.tr/upload/mce/genel/yillik_raporlar/tepavepri2008faaliyetraporubasili.pdf (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2013).
- TURAN, Zübeyir, (2005), "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri", TÜHİS, <http://www.tuhis.org.tr/dergi/agustos2005/makalezaturan.pdf> (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2013).
- TÜİK, (2011), "İstatistik Göstergeler (1923-2011)" Kaynak: www.turkstat.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=158 (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2013).
- YELDAN, Erinc, (1996), "Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Türk Finans Piyasalarına Olan Etkileri Üzerine Gözlemler" Ekonomide Durum, S. 1, ss. 41-48.
- YELDAN, Erinc, (2001), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YELDAN, Erinc, (2012), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İstanbul: İletişim Yayınları.